

КЛИНИЧНИ И ЖИТЕЙСКИ ПРОМЕНИ ПРИ ЮНОШИТЕ И ВЪЗРАСТНИТЕ СЪС СДВХ

Милена Манова

Институт по Позитивна Психотерапия, гр. София,

Резюме: В доклада се разглежда клиничната и възрастова динамика на нарушението и как тя повлиява житейските перспективи на децата със СДВХ. Според заключенията на учените под 20% от възрастните с диагностична история на СДВХ докладват, че симптомите им отшумяват. По-голямата част от тях продължават да демонстрира симптоми на СДВХ и изпитват различни по интензитет социални, академични и емоционални проблеми.

Ключови думи: възрастова динамика, коморбидност, екзекутивни функции, развитиен характер, поведение

CLINICAL AND LIFE CHANGES IN ADOLESCENTS AND ADULTS WITH ADHD

Milena Manova

Institute of Positive Psychotherapy, Sofia

Abstract: The report examines the clinical and age dynamics of the disorder and how it affects the life changes of children with ADHD. According to the findings of scientists under 20% of adults with diagnostic history of ADHD report that their symptoms subside. The majority of them continue to demonstrate symptoms of ADHD and various intensities tested social, academic and emotional problems.

Keywords: age dynamics, comorbidity, executive functions, character development, behavior

Въведение

Синдромът на хиперактивност с дефицит на вниманието (СДВХ) е хронично поведенческо нарушение, характеризиращо се с постоянен модел на невнимание и / или хиперактивност, импулсивност извън обхвата на нормите за развитие, което може да повлияе на личното, академичното, фамилното и обществено функциониране. Нивата на разпространение сред децата, юношите и възрастните могат да варират в зависимост от редица фактори, като например: възраст: 3-7 %, пол, типове на нарушението и коморбидност между 9,12-15 %. В световен мащаб разпространението на СДВХ се оценява между 5,29% и 7,1% при деца и юноши и в широкия диапазон 1.2-7.3% при възрастните. Стойностите за разпространение могат също да бъдат засегнати от характеристиките на населението, като екологични и културни различия, както и променливостта на идентификация и диагностика чрез използваните инструменти. Въпреки многофакторната етиология, има доказателства, че причините са генетични (17-23), невробиологични, социални и рискови фактори на околната среда, които присъстват по различен начин и са свързани с патологията и развитието на това хетерогенно разстройство. Клиничната практика и изследвания все още има неразбиране за развитийния характер на диагнозата и особено на факта, че част от симптомите продължават и след детството. Едва 10-20% от възрастните с диагностична история на СДВХ нямат чувствителни проблеми като възрастни. Шестдесет процента продължават да демонстрира симптоми на СДВХ и изпитват социални, академични, и емоционални проблеми от лека до умерена степен, а 10-30% развиват антисоциални проблеми в допълнение с коморбидност /Barkley, 1990; Cantwell & Baker, 1989; Gittelman, Mannuzza, Shenker, & Bonagura, 1985; Herrero, Hechtman, & Weiss, 1994; Satterfield, Hoppe, & Schell, 1982; Weiss & Hechtman, 1993). Tzelepis, 1998 доказва, че отвъд риска от клинична коморбидност възрастните са с по-голям риск от развитие на проблемни стилове на личността. Петдесет процента от индивидите със СДВХ докладват песимизъм, безпомощност и дезорганизация

За повечето деца със СДВХ симптомите продължават, за което има лонгитудни доказателства. Възрастовата динамика на проявите на СДВХ е свързана със задачите на различните етапи от развитието на детето и съответните изисквания към него. Клиничното разстройство се отразява най-силно върху ежедневните отговорности. Повечето от юношите продължават да бъдат ограничавани от симптомите си, а често и покриват критериите за дефицит на вниманието с хиперактивност по DSM – IV. Поведенчески и антисоциални прояви са най- характерните оплаквания. Някои изследователи откриват по-голяма степен на злоупотреба с алкохол и наркотици. Отпадането от клас или повторенията на един и същи клас са норма. До този момент повечето деца със СДВХ са получили лечение чрез медикаменти, индивидуална терапия, груповата терапия и специални образователни услуги. Независимо от това обаче между 71 и 84 % от децата продължават да демонстрират свръхактивност, невнимание и импулсивност. Хиперактивните деца са подложени на значително по-висок риск за негативни перспективи в областта на психиатричното, социалното, правното, учебното и семейното функциониране (Brown & Borden, 1986; Thorley, 1984; Weiss & Hechtman, 1986).

1. Хиперактивността в юношеска възраст се манифестира предимно като безпокойство, отколкото като свръхкинетичност, както беше в ранна възраст;
2. Импулсивността е много по-проблематична в тази възраст. Загубата на самоконтрол и слабата инхибиция се асоциират с много рискови фактори, включващи инциденти, насилие ранна бременност;
3. Трудност в подчинението и признаването на авторитети, спорове с учители, родители и правонарушения;
4. Някои деца, които са се справяли добре в началното училище, сега се чувстват претоварени и непосилни да се справят с нарастващите изисквания и натовареност в средното училище;
5. Дефицитите на децата са в академичното представяне и са директно отразени върху ексекютивните им функции. Това е особено проблематично в средна и горна училищна възраст и се изразява като лоша организация и разчет на времето, недовършени задачи и пропуски. Проблемите на работната памет са индикативни в бързото забравяне, неразбиране, трудно вземане на решения. Проблемите с планирането се наблюдават като липса на целенасоченост в дългосрочни проекти и ангажименти. Невниманието и разсеяността се изразяват в неспособността да чуе инструкциите, да започне задачата, да я проследи, довърши, да се концентрира в нея, като се правят грешки поради слаба устойчивост на вниманието;
6. Социални трудности - често са жертви на насилие, враждебност или социална изолация;
7. Дисрегулация на импулсите – действат преди да мислят;
8. Депресията, тревожността и опозиционното поведение, което стига до девиации;
9. Високо ниво на обучителни затруднения / 20-50 %/;
10. Несъответствие между нивата на физическо и емоционална зрялост - физически по-зрели, но изостават с около 30 % от връстниците си по отношение на самоконтрола, поведението и ексекютивните функции;
11. Необходимост от външна регулация на поведението като контракти, дневни отчети, училищен мониторинг.

Детето със СДВХ вече е в класификациите на аутайдера на класа. Независимо, че може да притежава много таланти, да мисли бързо и да има интереси в много житейски области, социалните му отхвърляния са се затвърдили.

Непопулярността му е все така висока, конфликтите – все така повтарящи се. В стремежа си да бъдат харесвани и предпочитани, децата със СДВХ стават негативни лидери и регистрират антисоциални прояви.

Възрастови перспективи:

СДВХ при възрастните се свързва с множество трудности във всяка област от изследваните жизнено дейности – образование, трудова заетост, социални връзки и отношения, сексуална активност, партньорство и брак, родителство, здраве и здравословен начин на живот, финанси. Баркли изостря диагностичното внимание, като подчертава, че няма ясни критерии за диагностика след 27 годишна възраст, както и че диагностичните факти за децата не могат да се автоматизират в приложението си за възрастните. [3]. Част от симптомите, които са съотнесими са:

1. Лесно разсейване от външни стимули или странични мисли;
2. Импулсивни решения;
3. Трудности при прекратяване на своите действия или поведение, когато това се налага;
4. Работа по проект или задача, без да инструкциите да са чути или прочетени;
5. Неспазване на обещанията и поетите ангажименти;
6. Трудности при извършване на задачите в техния правилен ред или последователност;
7. Шовиране с превишена скорост;
8. Трудности при участие в спокойни дейности или тихи забавления;

Симптомите са индивидуалните действия (когниция/поведение), а трудностите са последствията от тези действия (социалната цена).[5]

Коморбидност: Установена е статистически значима, но не силна връзка между наличието на симптоми на СДВХ и депресивната симптоматика, както и връзка между наличието на СДВХ и злоупотребата с алкохол. Над 18 годишна възраст превалират суицидни мисли.

Образование и професия: Проблемите са свързани с междуличностните взаимоотношения на работното място, демонстрирането на поведенчески проблеми, уволнение, напускане поради скука, наказание за неспазване на дисциплинарите изисквания.

Служителите със СДВХ са определени като притежаващи значимо повече симптоми, свързани с невнимание на работното място, като срещащи по-големи трудности при изпълнение на възложените задачи, точност, добро разпределение на времето и справяне с всекидневните отговорности.

Употреба на наркотични вещества: Отчита се по-висок риск от злоупотреба с наркотични вещества, както и от антисоциални действия и техните юридически последици (арест, затвор). Не са открити доказателства за връзка между лечението със стимуланти в детска възраст и повишения риск от употреба на наркотични вещества.

Антисоциално поведение и неговите последици: При възрастните със СДВХ се очаква по-голяма вероятност от включване в антисоциални прояви. Най-честите от тях са: кражба (53%), нападение с юмруци (35%) и продажба на наркотици (21%). Те са 4 пъти по-склонни към физическа агресия в сравнение с контролите без поведенчески нарушения.

Здраве: Демонстрират по-висок процент проблеми със съня, социалните и семейните взаимоотношения. Повишен риск от наранявания, хостипализация и отравяния. Изразяват персистиращо безпокойство и необходимост да бъдат непрестанно въввлечени в дейност. Хиперактивността е проявена главно чрез работохолизъм и нужда да се извършват няколко неща едновременно. Динамиката на живот при тези хора е впечатляваща – трудно се задържат на едно място и изпитват необходимост от преследване на новото. Вътрешният им двигател е постоянното им ниво на дифузна тревожност. Като цяло възрастните със СДВХ се характеризират с по-нисък образователен и социално-икономически статус.

Рискове по време на шофиране: В сравнение с другите шофьори възрастните със СДВХ по-често карат без валидна шофьорска книжка, по-често са глобявани за превишена скорост и опасно шофиране, отнемани са им шофьорските книжки и са участници и виновници за ПТП.

Брачни и семейни отношения: Индикира се по-ранно започване на сексуалната активност, по-голям брой сексуални партньори, промискуитетно поведение и повече бременности. На възраст между 21 и 27 години хората, израснали със СДВХ, е по-вероятно да бъдат вече родители. Родителите на децата в начална училищна възраст отчитат по-високо ниво на родителски стрес и брачна неудовлетвореност,

Жизнени перспективи в зрелия живот:

По данни на Бъркли около 50 – 65 % от децата със СДВХ продължават да демонстрират прояви на нарушението и в зряла възраст. Най-характерните прояви на СДВХ в зряла възраст са: честа смяна на работа; честа смяна на партньор; промискуитет; склонност към инциденти и наранявания. Честата смяна на работата е свързана с трудностите на тези хора да работят самостоятелно, да спазват срокове и работни графици, както и да контролират поведението си на работното място и да поддържат приемливи взаимоотношения с колегите си. Хората със СДВХ имат чести проблеми в брака, заради трудното съгласуване с ритъма на партньора и потребностите от разнообразие. .

Невропсихично функциониране: Все така доминиращи са сериозните дефицити при възрастните със СДВХ, но не на знания или умения. Дефицитът е в екзекутивните механизми. Това нарушава организацията, планирането и ефективното целеполагане.

СДВХ се разглежда като разстройство на изпълнението. Времето и времевата рамка, планирането и последователността на изпълнението е това, което е нарушено, а не самото знание или умение за даденото поведение.

Библиография:

- [1]. Боянова, В., Станкова, М. Хиперактивност с дефицит на вниманието, София, 2005
- [2]. Манова, М. Хиперактивното дете, София, 2010, 2012
- [3]. Barkley, R, Murphy, K, Fischer, M. ADHD in Adults, N.Y, London, 2008
- [4]. Barkley, R. Taking Charge of ADHD, N.Y. 2000
- [5]. Gregg, N. Adolescents and Adults with Learning Disability and ADHD, N.Y., London, 2009
- [6]. Goldstein, S. Clinician's Guide to Adult ADHD, N.Y 2002
- [7]. Stanley I., Greenspan, Overcoming ADHD, N.Y, 2009
- [8]. Young S. , Bramham J. – ADHD in Adults, A psychological Guide to Practice, 2007
- [9]. Garland, T – Self Regulation Interventions and Strategies, PESI Publishing and Media, 2014
- [10]. Pentecost, D, Parenting the ADD Child, London, 2009
- [11]. Wiener Craig- Parenting Your child with Adhd- New Harbinger Publications, 2012

За автора:

Милена Иванова Манова, Институт по Позитивна психотерапия, гр. София, серт. психотерапевт и майстор - треньор по психотерапия, тел: 089917551, e-mail: milenamanoва@abv.bg

